

Ervaringen van volwassenen met ADHD medicatie

Samenvatting	3
Inleiding	4
Enquête	6
Resultaten	7
Beschouwing	13
Referenties	14
Bijlagen	15

Samenvatting

In juni 2015 is met een online enquête gevraagd naar de ervaringen van volwassenen die ADHD medicatie gebruiken.

In het algemeen gaven de respondenten aan positieve effecten te ervaren van de medicatie op hun klachten. Bijna driekwart van de gebruikers gaf aan zich beter te kunnen focussen en concentreren. Daarnaast gaf een groot deel van de respondenten aan door de medicatie meer rust te hebben in het hoofd en beter te kunnen functioneren in werk en/of studie. Slechts een klein deel gaf aan weinig verbetering van hun klachten te merken.

Van de respondenten gaf 75% aan weleens bijwerkingen te ervaren bij medicatie voor ADHD. De meest genoemde bijwerkingen van methylfenidaat waren een verminderde eetlust en hartkloppingen. Deze worden ook genoemd in de bijsluiter. Bij methylfenidaat gaven veel respondenten ook aan last te hebben van een rebound effect. De meeste genoemde bijwerkingen bij dexamfetamine waren droge mond, hartkloppingen en zich zenuwachtig voelen.

Het is aan te bevelen nader wetenschappelijk onderzoek te doen naar de effecten en bijwerkingen van de medicatie bij volwassenen met ADHD in de dagelijkse praktijk, bijvoorbeeld door monitoring of een register.

Bijwerkingen die optreden tijdens het gebruik van ADHD medicatie kunnen voor gebruikers aanleiding zijn om de medicatiebehandeling te stoppen. Bijna de helft van de respondenten gaf aan weleens gestopt te zijn met het gebruik van ADHD medicatie. Daarvan gaf 60% aan te stoppen vanwege bijwerkingen die optraden. Een andere reden die respondenten aangaven om te stoppen was dat de medicatie onvoldoende werkte.

Verschillende zorgverleners geven informatie over risico's en bijwerkingen van geneesmiddelen. Respondenten gaven aan meer tevreden te zijn over de informatie die zij kregen van de arts dan over de informatie die zij kregen van de apotheker. Mogelijk komt dit door de verschillende rollen die deze zorgverleners hebben binnen het zorgproces. Een deel van de respondenten gaf aan dat de uitleg over het geneesmiddel en mogelijke bijwerkingen minimaal was en dat zorgverleners weinig kennis hebben over ADHD en de gebruikte medicatie. Daarnaast gaven enkele respondenten aan dat zorgverleners soms conflicterende informatie geven.

Verandering van het merk van een geneesmiddel (substitutie) komt regelmatig voor. Ongeveer de helft van de respondenten gaf aan weleens te maken gehad te hebben met substitutie. Na verandering van merk gaf 40% van de respondenten aan geen verschil in werking te ervaren. Van de respondenten gaf 11% aan dat het nieuwe merk sterker en/of langer werkte; 37% gaf aan met het nieuwe merk juist een minder sterke en/of kortere werking te ervaren. 27% van de respondenten gaf aan bijwerkingen te ervaren na verandering van merk. Ritalin® (kortwerkend methylfenidaat) en Concerta® (langwerkend methylfenidaat) werden het vaakst genoemd als merken die werden omgezet in een ander merk. Het verschilt per respondent of er een verschil in werking of bijwerkingen worden ervaren na verandering van merk. Daarom is goede begeleiding na omzetting belangrijk, zodat eventuele klachten snel gesignaleerd worden.

De resultaten uit deze enquête zijn voor vereniging Impuls & Woortblind aanleiding voor vervolgacties.

Inleiding

De vereniging Impuls & Woortblind heeft in samenwerking met Bijwerkingencentrum Lareb een enquête uitgezet onder volwassenen (16 jaar en ouder) waarin is gevraagd naar ervaringen met medicatie voor ADHD. Ook werd gevraagd of men tevreden is over de informatie die de arts geeft bij het voorschrijven en de informatie die de apotheker geeft bij het afleveren van deze medicatie.

Vanuit de vereniging Impuls&Woortblind waren Rob Pereira, kinderarts en voorzitter van Impuls & Woortblind en Hans van de Velde, jurist en bestuurslid wetenschap van Impuls & Woortblind betrokken bij de uitvoering van de enquête.

Van de Nederlandse bevolking in de leeftijdscategorie van 18 tot 44 jaar hebben ongeveer 350.000 mensen (2,1%) de aandoening ADHD. Bij deze groep komt de diagnose ADHD vaker voor bij mannen en jong volwassenen dan bij vrouwen. Als de diagnose op kinderleeftijd wordt gesteld, heeft ongeveer 70% hiervan nog last van ADHD-symptomen op volwassen leeftijd [1]. De diagnose kan ook op volwassen leeftijd worden gesteld.

De mogelijkheden om ADHD te behandelen zijn onder te verdelen in medicamenteuze en psychologische behandelingen. Psychologische behandelingen kunnen bestaan uit cognitieve therapie, gedragstherapie en coaching (bij volwassen patiënten) [2].

Geneesmiddelen die bij de behandeling van ADHD gebruikt worden zijn: methylfenidaat (Ritalin[®], Medikinet[®], Concerta[®], Equasym XL[®], Medikinet CR[®], diverse generieken), dexamfetamine (Amfexa[®], diverse generieken) en atomoxetine (Strattera[®]). Daarnaast worden de niet voor ADHD geregistreerde middelen clonidine (Dixarit[®], diverse generieken) en nortriptyline (Nortrilin[®]) ingezet [3]. In Nederland zijn deze geneesmiddelen niet geregistreerd voor de start van de behandeling van ADHD bij volwassenen, met uitzondering van atomoxetine. Voorschrijven van medicatie aan volwassenen met ADHD is daardoor vaak off-label. In tabel 1 is een overzicht te vinden van het aantal gebruikers van atomoxetine, dexamfetamine en methylfenidaat.

Tabel 1: Aantal gebruikers naar leeftijd en geslacht van methylfenidaat, dexamfetamine en atomoxetine in Nederland in 2014 [4]

Geneesmiddel	Mannen				
	0-14 jaar	15-24 jaar	25-44 jaar	45-64 jaar	≥65 jaar
Atomoxetine	1.485	1.320	424	189	6
Dexamfetamine	4.285	3.105	3.984	1.516	101
Methylfenidaat	59.541	39.191	20.806	9.674	1.116
	Vrouwen				
	0-14 jaar	15-24 jaar	25-44 jaar	45-64 jaar	≥65 jaar
Atomoxetine	296	393	266	148	5
Dexamfetamine	1.242	2.112	3.166	1.210	68
Methylfenidaat	18.943	17.557	15.360	7.031	797

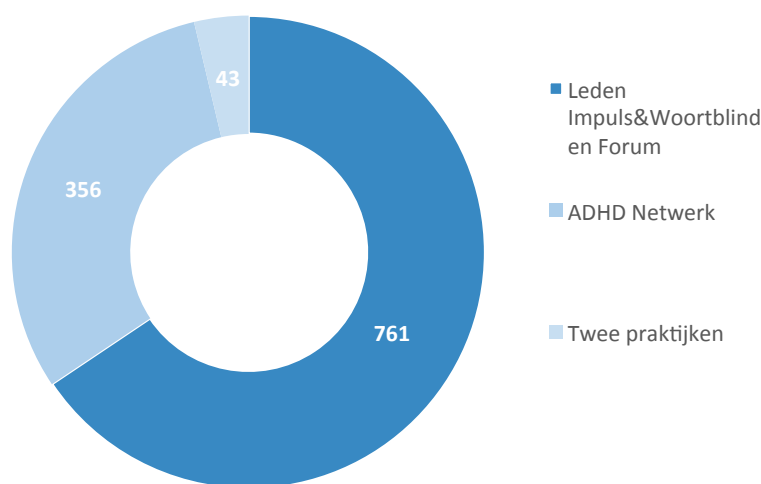
De Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie (NVvP) publiceerde afgelopen september haar eerste richtlijn voor diagnostiek en medicamenteuze behandeling van volwassenen met ADHD. Daarin worden methylfenidaat en dexamfetamine aanbevolen als eerste keuze in de medicamenteuze behandeling van volwassenen met ADHD [5].

Enquête

Respondenten konden vanaf 1 juni tot 30 juni 2015 deelnemen. De volgende groepen werden benaderd voor deelname:

- Leden van vereniging Impuls & Woortblind en leden van het Internet Forum ADHDXtra dat gelieerd is aan de vereniging
- Cliënten van professionals van ADHD Netwerk
- Volwassenen uit twee praktijken

Er werden 1160 (deels) ingevulde enquêtes ontvangen. In figuur 1 is de verdeling van de respondenten over de drie benaderde groepen weergegeven.

Figuur 1: Verdeling respondenten over de drie verschillende groepen (n=1160)

Voordat de resultaten verder geanalyseerd werden, werden 312 respondenten uitgesloten. Zij hadden namelijk geen ADHD, waren jonger dan 16 jaar of hun leeftijd was onbekend. Uiteindelijk zijn de antwoorden van 848 respondenten nader geanalyseerd.

Van de uiteindelijk geselecteerde respondenten was een derde man (n=286) en twee derde vrouw (n=562). Het grootste deel van de respondenten viel binnen de leeftijdscategorie 36-64 jaar (n=537; 63,3%). Slechts 2,0% van de respondenten was 65 jaar of ouder. Meer dan de helft van de respondenten had een opleidingsniveau van HBO of hoger (54,7%).

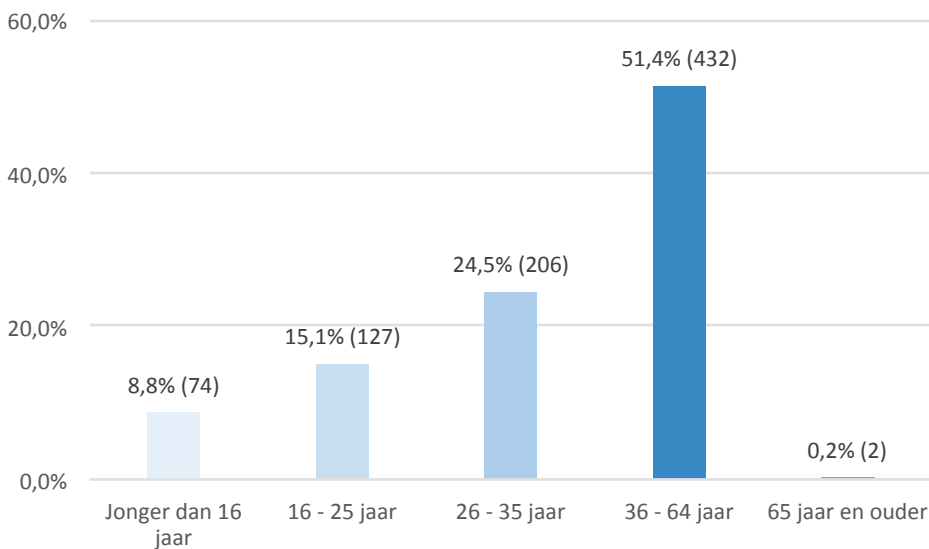
De samenstelling van de respondenten in deze enquête wijkt af van wat er bekend is over de demografische kenmerken van volwassenen met ADHD.

Resultaten

Diagnose

Het grootste deel van de respondenten (39%, n=326) gaf aan ADHD te hebben. Daarnaast gaf 32% (n=273) van de respondenten aan ADD en 29% (n=249) AD(H)D gemengde type te hebben.

De psychiater werd het meest genoemd als zorgprofessional die de diagnose heeft gesteld (86%, n=727). De leeftijd waarop de diagnose werd gesteld lag voor de helft van de respondenten (n=432) tussen de 36 en 64 jaar. In figuur 2 is een overzicht te zien van de leeftijd waarop de diagnose werd gesteld.

Figuur 2. Leeftijd waarop de diagnose werd vastgesteld

Medicatie

Op het moment dat de enquête werd ingevuld gaf 76% (n=646) van de respondenten aan één of meerdere geneesmiddelen voor de behandeling van ADHD te gebruiken. Vooral lang- en kortwerkend methylfenidaat werden genoemd, respectievelijk 42% (n=268) en 41% (n=262). Verder gaf 15% (n=95) van de respondenten aan kortwerkend dexamfetamine te gebruiken en 5% (n=29) atomoxetine.

Op de vraag wie de medicatie voorschrijft gaf 84% (n=545) van de respondenten die medicatie gebruiken aan dat de psychiater dit doet. Ook werd door 29% (n=187) de huisarts genoemd. Er werd in de enquête geen onderscheid gemaakt tussen het voor de eerste keer voorschrijven en het voorschrijven van de herhaalmedicatie. Waarschijnlijk schrijft de huisarts een deel van de herhaalmedicatie voor.

Informatie over medicatie

Van de respondenten die medicatie gebruiken gaf 63% (n=404) aan (zeer) tevreden te zijn over de informatie die de arts geeft over risico's en bijwerkingen van geneesmiddelen. 16% (n=102) gaf aan (zeer) tevreden te zijn over de informatie die de apotheker geeft over risico's en bijwerkingen. Het is moeilijk om beide zorgverleners met elkaar te vergelijken, omdat hun rol binnen het zorgproces verschillend is.

Een deel van de respondenten gaf aan dat zij geen of minimale uitleg kregen over het geneesmiddel en mogelijke bijwerkingen. Zij ervoeren dat de zorgverleners weinig kennis hebben, omdat deze vaak bepaalde informatie nog ter plekke moesten opzoeken bijvoorbeeld op internet. Enkele respondenten gaven ook aan dat verschillende zorgverleners soms conflicterende informatie verstrekten.

Ervaren werking medicatie

Respondenten konden de effecten van hun huidige medicatie op verschillende vlakken aangeven. Meer dan 70% van de respondenten gaf aan dat zij door de medicatie meer rust in het hoofd hebben, zich beter kunnen focussen en concentreren en beter te kunnen functioneren in werk en/of studie. Een kleiner deel van de respondenten gaf aan minder overmatige eetbuien (22%) of minder behoefte aan alcohol, drugs, roken of andere zelfmedicatie te hebben (16%). Slechts 6% van de respondenten gaf aan dat de huidige medicatie weinig verbetering van de klachten geeft. Ook respondenten die kozen voor de optie anders noemden grotendeels positieve effecten, zoals beter kunnen luisteren en spreken en minder moe zijn. Enkele respondenten gaven bij de optie anders aan dat medicatie juist verslechtering van hun klachten geeft.

Tabel 2: Overzicht van de ervaren werking van ADHD medicatie

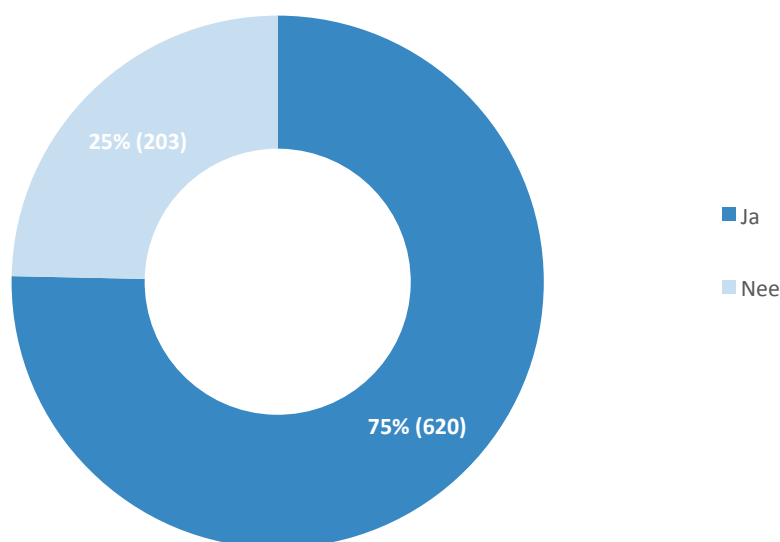
Werking huidige medicatie	Aantal
Beter focussen en concentreren	479 (74%)
Meer rust in het hoofd	464 (72%)
Beter functioneren in werk en/of studie	457 (71%)
Beter functioneren thuis, in mijn relatie en/of vrienden	422 (65%)
Meer zelfcontrole	337 (52%)
Beter een gesprek voeren	312 (48%)
Beter plannen	309 (48%)
Minder snel boos	290 (45%)
Meer rust in het lijf	256 (40%)
Beter onthouden	223 (35%)
Beter stilzitten	168 (26%)
Minder overmatige eetbuien	140 (22%)
Anders	111 (17%)
Beter slapen	110 (17%)
Minder behoefte aan alcohol, drugs, roken of andere zelfmedicatie	105 (16%)
Weinig verbetering voor de klachten	39 (6%)

Stoppen met medicatie

48% (n=404) van de respondenten gaf aan weleens gestopt te zijn met het gebruik van ADHD medicatie. De respondenten die aangaven wel eens gestopt te zijn met medicatie, werd gevraagd wat daarvan de reden was. Zij konden hierbij meerdere antwoorden geven. Het optreden van bijwerkingen werd door 60% (n=241) van hen als voornaamste reden opgegeven. Verder gaf 39% (n=154) aan wel eens te zijn gestopt omdat het medicijn niet goed werkte en 30% (n=113) gaf aan het zonder medicijnen te willen proberen.

Bijwerkingen

Van de 848 respondenten gaven 24 respondenten aan nooit medicatie voor ADHD te hebben gebruikt. 824 respondenten gaven aan op dit moment en/of in het verleden ADHD medicatie te (hebben) gebruikt. Hiervan gaf 75% aan weleens bijwerkingen te hebben ervaren. Er konden meerdere bijwerkingen omschreven worden. In totaal werden 1857 bijwerkingen genoemd.

Figuur 3: Aantal respondenten dat wel of geen bijwerkingen bij ADHD medicatie ervaart (n=823, non-respons=1)

De genoemde bijwerkingen werden gecodeerd volgens MedDRA. Dit is een set met gestandaardiseerde medische terminologie om het uitwisselen van regulatoire informatie internationaal voor door mensen gebruikte medische producten te faciliteren. De bijwerkingen zijn ingedeeld volgens een klassensysteem per orgaanstelsel (System Organ class, SOC) [6].

De meeste bijwerkingen werden genoemd bij methylfenidaat (n=1418) en dexamfetamine (n=260). Dit was te verwachten, omdat het grootste deel van de respondenten aangaf op dit moment methylfenidaat of dexamfetamine te gebruiken. In bijlage 1 zijn tabellen te vinden met alle genoemde bijwerkingen per werkzame stof.

Methylfenidaat

De meeste genoemde bijwerkingen bij methylfenidaat waren verminderde eetlust, hartkloppingen, en hoofdpijn. In tabel 3 is de top 20 van meest genoemde bijwerkingen bij gebruik van methylfenidaat weergegeven. Nagenoeg alle bijwerkingen die genoemd werden zijn bekende bijwerkingen. Deze staan ook in de bijsluiters van methylfenidaat beschreven [7,8].

Tabel 3: Top 20 genoemde bijwerkingen bij methylfenidaat gebruikt bij de behandeling van ADHD

Bijwerking	Aantal	Bijwerking	Aantal
Hartkloppingen	117	Misselijkheid	34
Verminderde eetlust	117	Onrust	28
Rebound effect ¹	103	Verhoogde bloeddruk	28
Hoofdpijn	101	Slapeloosheid	26
Zich zenuwachtig voelen	80	Moeheid	26
Apathie	70	Geneesmiddel te kort werkzaam	25
Droge mond	70	Zweten	23
Depressieve stemming	54	Duizeligheid	19
Slaapstoornis	48	Inslaapproblemen	18
Gewichtsafname	43	Abnormaal gevoel	17

Naast bijwerkingen gaven respondenten bij methylfenidaat ook aan een rebound effect (n=103) en te korte werkzaamheid (n=25) te ervaren. Het is beschreven dat bij gebruik van methylfenidaat een rebound effect kan optreden [9]. Het staat echter niet beschreven in de bijsluiter of het Farmacotherapeutisch Kompas. Enkele respondenten noemden ook dat zij bij het gebruik van methylfenidaat gevoeliger waren voor de effecten van alcohol en meer zucht naar tabak hebben. Ook deze effecten worden niet in de bijsluiter beschreven. Wel staat in de bijsluiter dat alcohol ongewenste effecten van methylfenidaat kan versterken [7,8,10].

Dexamfetamine

De meeste genoemde bijwerkingen bij dexamfetamine waren droge mond, hartkloppingen en zich zenuwachtig voelen. In tabel 4 is de top 20 van meest genoemde bijwerkingen bij gebruik van dexamfetamine weergegeven. Ook hier gaat het voornamelijk om bekende bijwerkingen die ook in de bijsluiter vermeld worden [11]. Tandknarsen (bruxisme) en kaakklemmen (trismus) worden niet beschreven in de bijsluiter van dexamfetamine [11]. Tandknarsen wordt wel in het Farmacotherapeutisch Kompas genoemd als bijwerking [12].

¹ Rebound effect: symptomen komen (sterker) terug als de medicijnen zijn uitgewerkt. Dit wordt voornamelijk gezien bij kortwerkende medicatie. Bij langwerkende medicijnen treedt dit effect minder op en hoeft de medicatie meestal maar één keer per dag worden ingenomen.

Naast bijwerkingen gaven respondenten ook bij dexamfetamine aan een rebound effect (n=5) te ervaren.

Tabel 4: Top 20 genoemde bijwerkingen bij dexamfetamine gebruikt bij de behandeling van ADHD

Bijwerking	Aantal	Bijwerking	Aantal
Droge mond	24	Tandenknarsen	6
Hartkloppingen	22	Onrust	5
Zich zenuwachtig voelen	21	Stemmingswisselingen	5
Slaapstoornis	18	Nervositeit	5
Verminderde eetlust	14	Verhoogde bloeddruk	5
Hoofdpijn	12	Gewichtsafname	5
Depressieve stemming	9	Rebound effect	5
Apathie	8	Aandachtstoornis	4
Inslaapproblemen	8	Kaakklem	4
Tics	7	Misselijkheid	4

Vervangen van geneesmiddel door een ander merk (substitutie)

44% (n=362) van de respondenten die medicatie gebruikte gaf aan dat zij weleens te maken hebben gehad met substitutie van een geneesmiddel. Dit konden zij aangeven voor meerdere geneesmiddelen, wat resulteerde in 442 substitutiemomenten. Slechts 245 substitutiemomenten konden verder geanalyseerd worden, omdat in de andere gevallen het geneesmiddel niet te herleiden viel, het niet ging om geneesmiddelen voor ADHD of omdat er meer veranderde dan alleen het merk.

Bij deze 245 substitutiemomenten gaf 40% (n=98) van de respondenten aan geen verschil in werking te merken na verandering van merk. 11% (n=28) van de respondenten gaf aan dat het nieuwe merk sterker en/of langer werkte, maar 37% (n=91) gaf aan met het nieuwe merk juist een minder sterke en/of kortere werking te ervaren. 27% (n=65) van de respondenten gaf aan last van bijwerkingen te krijgen na verandering van merk van het geneesmiddel. De drie meest genoemde bijwerkingen waren hoofdpijn, geen effect van het geneesmiddel en rebound effect.

Het grootste deel van de substitutiemomenten ging om de substitutie van Concerta® (35,5%, n=87) of Ritalin® (25,3%, n=62). Dit is niet opvallend aangezien van deze spécialités het patent als eerste verliep.

Respondenten die aangaven in plaats van Concerta® een ander merk te hebben gekregen, kregen in de meeste gevallen methylfenidaat retard Sandoz (37%, n=31), methylfenidaat retard Mylan (25%, n=22) of methylfenidaat retard van een niet gespecificeerd generiek (31%, n=27). De helft (n=42) van deze respondenten gaf aan geen verschil in werking te ervaren na verandering van merk. Ongeveer 40% (n=37) van de respondenten gaf aan met het

nieuwe merk een minder sterke en/of kortere werking te ervaren dan bij Concerta®. Naast een effect op de werking gaf een kwart (n=20) van de respondenten aan dat na verandering van merk bijwerkingen ontstonden. De gemelde bijwerkingen zijn bekende bijwerkingen van methylfenidaat, zoals hoofdpijn, rusteloosheid en agitatie [7]. Daarnaast werd door drie respondenten genoemd dat de tabletten van het nieuwe merk splijten als ze in een weekdoos bewaard worden. Hierbij noemden twee respondenten methylfenidaat retard Mylan als het nieuwe merk, maar de derde respondent noemde geen fabrikant van het nieuwe merk. Bijwerkingencentrum Lareb bracht dit probleem in juli van dit jaar al onder de aandacht [13].

Respondenten die aangaven in plaats van Ritalin® een ander merk te hebben gekregen, kregen in de meeste gevallen methylfenidaat Sandoz (21%, n=13) of methylfenidaat van een niet gespecificeerd generiek (76%, n=47). Ongeveer een derde (n=20) van deze respondenten gaf aan geen verschil in werking te merken na verandering van merk, maar 40% (n=25) van de respondenten gaf aan dat het nieuwe merk minder sterk en/of korter werkte dan Ritalin®. Slechts in enkele gevallen werd aangegeven dat het nieuwe merk sterker en/of langer werkte. Naast een effect op de werking gaf een derde (n=19) van de respondenten aan dat na verandering van merk bijwerkingen ontstonden. De genoemde bijwerkingen zijn bekende bijwerkingen van methylfenidaat, zoals hoofdpijn, hartkloppingen en maag-darmklachten [8].

Beschouwing

Deze enquête geeft inzicht in de ervaringen van volwassenen die medicatie gebruiken voor ADHD. Het is geen onderzoek naar de effectiviteit en de risico's van deze medicatie. Dergelijke wetenschappelijke studies vormen de basis voor de registratie van medicatie. In Nederland zijn geen geneesmiddelen geregistreerd voor de start van de behandeling van volwassenen met ADHD, met uitzondering van atomoxetine. Desalniettemin concludeert de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie op basis van wetenschappelijk onderzoek en ervaringen in de praktijk in haar richtlijn dat methylfenidaat en dexamfetamine de eerste keuze in medicamenteuze behandeling zijn van volwassen met ADHD. Deze geneesmiddelen worden dus vaak off-label voorgeschreven aan volwassenen.

In het algemeen geven de volwassen gebruikers van ADHD medicatie aan positieve effecten te ervaren op hun klachten. Daarnaast gaf 75% van de respondenten die medicatie gebruiken of gebruikt hebben aan weleens bijwerkingen te ervaren. De bijwerkingen die bij de verschillende ADHD medicatie werden genoemd, zijn over het algemeen bekende bijwerkingen die ook in de bijsluiters beschreven staan. Om nadere analyses te kunnen doen naar de andere genoemde bijwerkingen, zijn deze respondenten gevraagd om hun bijwerkingen te melden bij Bijwerkingencentrum Lareb. Door te melden wordt aanvullende informatie uitgevraagd, waardoor beter inzicht wordt gekregen in een mogelijk relatie tussen de bijwerking en het geneesmiddel. Meldingen worden door Lareb beoordeeld en kunnen na analyse leiden tot nieuwe signaleringen over bijwerkingen.

Het is aan te bevelen de effecten en bijwerkingen van het gebruik van de medicatie bij volwassenen met ADHD in de dagelijkse praktijk te onderzoeken, bijvoorbeeld door monitoring of een register.

Door het preferentiebeleid van de zorgverzekeraars krijgen patiënten soms te maken met verandering van het merk van hun geneesmiddel (substitutie). Ongeveer de helft van de respondenten gaf aan hier weleens mee te maken hebben gehad. Respondenten hadden verschillende ervaringen bij het omzetten van het ene merk naar het andere merk. Ongeveer 40% van de respondenten gaf aan geen verschil in werking te ervaren na de omzetting, maar de helft van de respondenten gaf aan juist wel een verschil in werking te ervaren. Dit kon zijn sterker en/of langer, maar ook minder sterk en/of korter werd genoemd. Het verschilt per respondent of er een verschil in werking of bijwerkingen worden ervaren na verandering van merk. Daarom is goede begeleiding na omzetting belangrijk, zodat eventuele klachten snel gesignaleerd worden.

Bijna de helft van de respondenten gaf aan weleens gestopt te zijn met medicatie voor ADHD. Daarvan gaf 60% aan gestopt te zijn vanwege bijwerkingen. Het is niet bekend of dit in overleg met de behandelaar is gedaan. Goede begeleiding en voorlichting over de mogelijke risico's en bijwerkingen bij ADHD medicatie is belangrijk voor deze groep patiënten.

De resultaten van deze enquête zijn voor vereniging Impuls & Woortblind aanleiding voor vervolgcacties.

Referenties

1. Tuithof M, Ten Have M, van Dorsselaer S, de Graaf R. [Prevalence, persistency and consequences of ADHD in the Dutch adult population]. Tijdschr Psychiatr 2014;56(1):10-9.
2. Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu. Wat is ADHD en wat zijn de gevolgen? (version date: 19-6-2006, access date: 24-9-2015) <http://www.nationaalkompas.nl/gezondheid-en-ziekte/ziekten-en-aandoeningen/psychische-stoornissen/adhd/beschrijving/>.
3. Farmacotherapeutisch Kompas. Middelen bij ADHD en narcolepsie. (version date: 1-7-2015, access date: 23-9-2015) <http://www.farmacotherapeutischkompas.nl/inleidend-teksten/i/inl%20middelen%20bij%20adhd%20en%20narcolepsie.asp>.
4. Zorginstituut Nederland. GIP Databank. (version date: 17-4-2015, access date: 12-10-2015) www.gipdatabank.nl.
5. Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie. Richtlijn ADHD bij volwassenen: Fase 1 diagnostiek en medicamenteuze behandeling. (version date: 8-7-2015, access date: 12-10-2015) www.nvvp.net/stream/richtlijn-adhd-bij-volwassenen-fase-1-diagnostiek-en-medicamenteuze-behandeling-2015.
6. Medical Dictionary for Regulatory Activities. (version date: 1-3-2015, access date: <http://www.meddra.org/>).
7. Nederlandse SmPC Concerta®. (version date: 13-3-2015, access date: 23-9-2015) <http://db.cbg-meb.nl/IB-teksten/h28073.pdf>.
8. Nederlandse SmPC Ritalin®. (version date: 27-10-2014, access date: 23-9-2015) <http://db.cbg-meb.nl/IB-teksten/h03957.pdf>.
9. NHG-Standaard ADHD bij kinderen. (version date: 2014, access date: 7-10-2015) <https://www.nhg.org/standaarden/volledig/nhg-standaard-adhd-bij-kinderen#Medicamenteuze-behandeling>.
10. Farmacotherapeutisch Kompas. Methylfenidaat. (version date: 1-7-2015, access date: 23-9-2015) <http://www.farmacotherapeutischkompas.nl/preparaatteksten/m/methylfenidaat.asp>.
11. Nederlandse SmPC Amfexa®. (version date: 6-5-2015, access date: 23-9-2015) <http://db.cbg-meb.nl/IB-teksten/h110336.pdf>.
12. Farmacotherapeutisch Kompas. Dexamfetamine. (version date: 1-7-2015, access date: 23-9-2015) <http://www.farmacotherapeutischkompas.nl/preparaatteksten/d/dexamfetamine.asp>.
13. Bijwerkingencentrum Lareb. Opeengebarsten tabletten methylfenidaat van Mylan. (version date: 15-7-2015, access date: 12-10-2015) <http://www.lareb.nl/Nieuws/2015/Opeengebarsten-tabletten-methylfenidaat-N06BA04>.

Bijlagen

Bijlage 1. Overzicht van alle genoemde bijwerkingen per werkzame stof

De bijwerkingen in onderstaande tabellen zijn door respondenten genoemd als mogelijke bijwerking van het geneesmiddel. Een verband tussen de klacht en het geneesmiddel staat niet vast.

Tabel 1: Alle genoemde bijwerkingen bij aripiprazol.

Bijwerkingen	Aantal	Bijwerkingen	Aantal
Psychisch		Testuitslagen en onderzoeken	
Apathie	1	Gewichtstoename	1

Tabel 2: Alle genoemde bijwerkingen bij atomoxetine.

Bijwerkingen	Aantal	Bijwerkingen	Aantal
Maag-darmstelsel		Malaise	1
Misselijkheid	6		
Droge mond	3	Zenuwstelsel	
Maag-darmklachten	1	Hoofdpijn	3
Obstipatie	1	Aandachtstoornis	1
		Slaperigheid	1
Huid- en onderhuid			
Zweten	1	Hart	
		Hartkloppingen	4
Nier en urinewegen			
Plasproblemen	1	Oog	
		Glaucoom	2
Spiers, gewrichten en bindweefsel			
Kaakklem	1	Psychisch	
		Apathie	4
Testuitslagen en onderzoeken		Slaapstoornis	2
Verhoogde bloeddruk	1	Angst	2
		Depressieve stemming	1
Toedieningsplaats en lichaam		Slapeloosheid	1
algemeen		Stemmingswisselingen	1
Moeheid	3	Inslaapproblemen	1
Geneesmiddel te kort werkzaam	2	Agressie	1
Abnormaal gevoel	1	Seksuele opwindingsstoornis	1

Bijwerkingen	Aantal	Bijwerkingen	Aantal
Psychisch vervolg		Voeding en stofwisseling	
Verminderde libido	1	Verminderde eetlust	1
Abnormale dromen	1		
Impotentie	1	Voortplantingsstelsel en borsten	
Impulsief gedrag	1	Stoornis van zaadlozing (ejaculatiestoornis)	1
		Seksuele stoornis	1

Tabel 3: Alle genoemde bijwerkingen bij bupropion.

Bijwerkingen	Aantal	Bijwerkingen	Aantal
Hart		Psychisch	
Hartkloppingen	2	Depressieve stemming	7
		Angst	4
Huid- en onderhuid		Slaapstoornis	3
Zweten	4	Slapeloosheid	2
Jeuk	1	Stress	2
Huiduitslag	1	Spraakzucht	2
Reactie op zonlicht	1	Stemmingswisselingen	1
		Hallucinaties	1
Immuunsysteem		Verhoogd libido	1
Overgevoeligheid	2	Onrust	1
		Nachtmerries	1
Maag-darmstelsel		Verwarde toestand	1
Droge mond	6	Paniekreactie	1
Misselijkheid	3		
Obstipatie	1	Testuitslagen en onderzoeken	
		Verhoogde bloeddruk	1
Nier en urinewegen		Toedieningsplaats en lichaam algemeen	
Vaak plassen	1	Moeheid	3
Oor en evenwichtsorgaan		Geneesmiddel te kort werkzaam	1
Oorsuizen	3	Abnormaal gevoel	1
		Onbestendig gevoel borstkas	1
Spiere, gewrichten en bindweefsel		Griepachtige verschijnselen	1
Spierspasmen	1		

Tabel 4: Alle genoemde bijwerkingen bij citalopram.

Bijwerkingen	Aantal	Bijwerkingen	Aantal
Huid- en onderhuid		Psychisch	
Zweten	1	Tics	2
		Apathie	1
Maag-darmstelsel		Abnormale dromen	1
Droge mond	1	Waandenkbeelden	1
Maag-darmklachten	1		
		Zenuwstelsel	
Testuitslagen en onderzoeken		Slaperigheid	1
Gewichtstoename	1		

Tabel 5: Alle genoemde bijwerkingen bij clonidine.

Bijwerkingen	Aantal
Toedieningsplaats en lichaam algemeen	
Moeheid	1

Tabel 6: Alle genoemde bijwerkingen bij dexamfetamine.

Bijwerkingen	Aantal	Bijwerkingen	Aantal
Ademhalingsstelsel en borstkas		Rosacea	1
Kortademigheid	2	Huidreactie (niet gespecificeerd)	1
		Infecties en parasitaire aandoeningen	
Bloedvaten		Koortsuitslag (Herpes simplex infectie)	1
Koude vingertoppen en tenen	1		
Blozen	1	Maag-darmstelsel	
Fenomeen van Raynaud	1	Droge mond	24
Bloeduitstorting	1	Misselijkheid	4
		Maag-darmklachten	3
Hart		Obstipatie	1
Hartkloppingen	22	Diarree	1
		Braken	1
Huid en onderhuid		Afwezigheid van speeksel	1
Zweten	2	Orale pijn	1
Huidaandoening	2		
Jeuk	1		

Bijwerkingen	Aantal	Bijwerkingen	Aantal
Oog		Testuitslagen en onderzoeken	
Droge ogen	1	Gewichtsafname	5
Vergrote pupillen	1	Verhoogde bloeddruk	5
		Bloedglucose schommelingen	1
Psychisch		Afwijkende bloedtest	1
Slaapstoornis	18		
Depressieve stemming	9	Toedieningsplaats en lichaam	
Apathie	8	algemeen	
Slapeloosheid	8	Zich zenuwachtig voelen	21
Tics	7	Rebound effect	5
Tandenknarsen	6	Moeheid	3
Stemmingswisselingen	5	Geneesmiddel te kort werkzaam	2
Onrust	5	Abnormaal gevoel	2
Nervositeit	5	Dorst	2
Angst	3	Onbestendig gevoel borstkas	2
Emotionele problemen	3	Warm gevoel	1
Vervolg psychisch			
Inslaapproblemen	1	Voeding en stofwisseling	
Spanning	1	Verminderde eetlust	14
Boosheid	1	Verhoogde eetlust	1
Verminderde libido	1		
Achtervolgingswaan	1	Zenuwstelsel	
Hallucinaties	1	Hoofdpijn	12
Stoornis in sociaal gedrag	1	Aandachtstoornis	4
Impotentie	1	Duizeligheid	3
Obsessief- compulsieve stoornis	1	Trillen/beven	3
Depersonalisatie	1	Tintelingen	1
Automutilerend gedrag	1	Psychomotorische onrust	1
		Migraine	1
Spiers, gewrichten en bindweefsel		Verhoogde spierspanning	1
Kaakklem	4	Smaakstoornis	1
Spierpijn	2		

Tabel 7: Alle genoemde bijwerkingen bij escitalopram.

Bijwerkingen	Aantal	Bijwerkingen	Aantal
Huid- en onderhuid		Psychisch	
Zweten	1	Apathie	1
		Abnormale dromen	1
Maag-darmstelsel		Zenuwstelsel	
Misselijkheid	1	Diffuse hoofdpijn	1
Braken	1		

Tabel 8: Alle genoemde bijwerkingen bij imipramine.

Bijwerkingen	Aantal	Bijwerkingen	Aantal
Maag-darmstelsel		Psychisch	
Droge mond	1	Emotionele problemen	1
Obstipatie	2	Slaperigheid	1

Tabel 9: Alle genoemde bijwerkingen bij memantine.

Bijwerkingen	Aantal	Bijwerkingen	Aantal
Psychisch		Zenuwstelsel	
Slapeloosheid	1	Slaperigheid	1
Onrust	1		

Tabel 10: Alle genoemde bijwerkingen bij methylfenidaat.

Bijwerkingen	Aantal	Bijwerkingen	Aantal
Ademhalingsstelsel en borstkas		Blozen	4
Kortademigheid	3	Fenomeen van Raynaud	4
Droge keel	1	Bloeduitstorting	1
Hyperventilatie	1		
Snurken	1	Hart	
Keelirritatie	1	Hartkloppingen	117
Bloed- en lymfestelsel		Huid en onderhuid	
Immune trombocytopenische purpura (ITP)	1	Zweten	23
		Jeuk	4
Bloedvaten		Haarverlies	3
Koude vingertoppen en tenen	7	Rosacea	2

Bijwerkingen	Aantal	Bijwerkingen	Aantal
Huid en onderhuid vervolg		Psychisch	
Huidaandoening	2	Apathie	70
Huiduitslag	1	Depressieve stemming	54
Huidreactie (niet gespecificeerd)	1	Slaapstoornis	48
Droge huid	1	Onrust	28
		Slapeloosheid	26
Immuunsysteem		Inslaapproblemen	18
Overgevoeligheid	1	Stemmingswisselingen	16
		Tics	14
Infecties en parasitaire aandoeningen		Angst	14
Orale infectie	1	Nervositeit	14
		Emotionele problemen	14
Maag-darmstelsel		Rusteloosheid	11
Droge mond	70	Spanning	8
Misselijkheid	34	Agressie	5
Maag-darmklachten	16	Boosheid	5
Diarree	3	Lusteloosheid	5
Pijn in de bovenbuik	3	Seksuele opwindingsstoornis	4
Caries	3	Tandenknarsen	4
Abnormale ontlasting	2	Zelfmoordgedachten	4
Maagklachten	2	Paniekaanval	4
Tintelingen in de mond	1	Stress	3
Tandaandoening	1	Achtervolgingswaan	3
Braken	1	Verminderde libido	3
		Ontremming	2
Nier en urinewegen		Verhoogd libido	2
Vaak plassen	4	Psychose	2
Urine geur abnormaal	1	Meer behoefte om te roken	2
Oog		Stoornis in sociaal gedrag	1
Droge ogen	6	Impulsief gedrag	1
Wazig zien	3	Negatieve gedachten	1
Gezichtsvermogen afgenomen	1	Nachtmerries	1
Verminderd zicht	1	Spraakzucht	1
Ooglid oedeem	1	Huilen	1
Overgevoelig voor geluid	1	Geneesmiddel afhankelijkheid	1
		Prikkelbaarheid	1
		Manie	1
		Hallucinaties	1

Bijwerkingen	Aantal	Bijwerkingen	Aantal
Voortplantingsstelsel en borsten		Moeheid	26
Gevoelige borsten	1	Geneesmiddel te kort werkzaam	25
		Abnormaal gevoel	17
Spieren, gewrichten en bindweefsel		Dorst	9
Spierspasmen	7	Onbestendig gevoel borstkas	6
Spierpijn	6	Lichaamszwakte	5
Kaakklem	5	Rillingen	3
Groeivertraging	1	Pijn	2
Skeletspierstijfheid	1	Koud gevoel	2
Pijn in extremiteiten	1	Dronken gevoel	1
Kaakpijn	1	Gevoel van verandering in lichaamstemperatuur	1
Testuitslagen en onderzoeken		Perifeer oedeem	1
Gewichtsafname	43	Klacht over medicijn	1
Verhoogde bloeddruk	28	Koorts	1
Gewichtstoename	2		
Verlaagde bloeddruk	2	Zenuwstelsel	
Verlaagd bloedglucose	1	Hoofdpijn	101
Bloedglucose	1	Duizeligheid	19
Gewicht schommelingen	1	Trillen/beven	14
Bloeddruk (niet gespecificeerd)	1	Aandachtstoornis	11
		Slaperigheid	6
Voeding en stofwisseling		Tintelingen	4
Verminderde eetlust	117	Psychomotorische onrust	4
Verhoogde eetlust	8	Geheugenvermindering	3
Gevoeliger voor effecten van alcohol	4	Verhoogde spierspanning	3
Verandering van eetlust	2	Migraine	2
Vocht vasthouden	2	Geheugenverlies	1
Hypercholesterolemie	1	Diffuse hoofdpijn	1
		Slaapzucht (lethargie)	1
Toedieningsplaats en lichaam algemeen		Spraakstoornis	1
Rebound effect	103	Trigeminus neuralgie	1
Zich zenuwachtig voelen	80		

Tabel 11: Alle genoemde bijwerkingen bij moclobemide.

Bijwerkingen	Aantal	Bijwerkingen	Aantal
Maag-darmstelsel		Toedieningsplaats en lichaam	
Misselijkheid	2	algemeen	
		Zich zenuwachtig voelen	1
Psychisch		Zenuwstelsel	
Slapeloosheid	1	Duizeligheid	2
Spieren, gewrichten en bindweefsel		Hoofdpijn	1
Spierspasmen	1	Slaperigheid	1

Tabel 12: Alle genoemde bijwerkingen bij modafinil.

Bijwerkingen	Aantal	Bijwerkingen	Aantal
Oor en evenwichtsorgaan		Toedieningsplaats en lichaam	
Oorsuizen	1	algemeen	
		Moehaid	1

Tabel 13: Alle genoemde bijwerkingen bij nortriptyline.

Bijwerkingen	Aantal	Bijwerkingen	Aantal
Maag-darmstelsel		Psychisch	
Droge mond	1	Negatieve gedachten	1

Tabel 14: Alle genoemde bijwerkingen bij quetiapine.

Bijwerkingen	Aantal
Testuitslagen en onderzoeken	
Gewichtstoename	1

Tabel 15: Alle genoemde bijwerkingen bij sertraline.

Bijwerkingen	Aantal
Psychisch	
Obsessief- compulsieve stoornis	1
Opzettelijke automutilatie	1

Tabel 16: Alle genoemde bijwerkingen bij venlafaxine.

Bijwerkingen	Aantal	Bijwerkingen	Aantal
Psychisch		Maag-darmstelsel	
Depressieve stemming	1	Droge mond	1
Nervositeit	1	Obstipatie	1
		Broze tanden	1
Zenuwstelsel			
Tintelingen	1		

Impuls & Woortblind

Weltevreden 4A

3731 AL De Bilt

Tel. 030 231 08 14

info@impulsenwoortblind.nl

www.impulsenwoortblind.nl

Bijwerkingencentrum Lareb

Goudsbloemvallei 7

5237 MH 's-Hertogenbosch

Tel. 073 646 97 00

Fax 073 642 61 36

info@lareb.nl

www.lareb.nl